

Sekaidiolektien tutkimuksesta

PEKKA LEHTIMÄKI (Tampere)

(Jatkoa edelliseen vihkoon.)

3.

3.1. Sekaidiolekteja on erilaisia mutta vain kahta päätyyppiä. Ensiksikin on puhtaiden paikallismurteiden kombinaatioita. Ne lienevät nykyisin yhtä harvinaisia kuin ylipäättään puhtaat paikallismurteet. Lopputulos esim. kahden paikallismurteen M 1 (lähtömurre) ja M 2 (tulomurre) yhdistelmässä vaihtelee piirteittäin ja kielenoppaittain jommankumman murrekannan yksinomaisuudesta murrekantojen erivahvuiseen ristivetoon: 1) M 1, 2) M 2, 3) M 1 + M 2. Neljäntenä vaihtoehtona on otettava lukuun uudennokset, joita eri tyyppien keskinäisessä kilpailussa helposti syntyy. Toisekseen on kombinaatioita, joissa murrekomponenttien lisäksi vaikuttaa heikompana tai vahvempana yleiskieli. Yleiskielinen komponentti merkitsee kahden murteen kombinaatiossa joko kolmatta vaihtoehtoa (esim. edellä *kahen* ~ *kahren* ~ *kahden*) tai se tukee lähtö- tai tulomurteen kantaa (esim. edellä *süö* ~ *süöpi* -tapauksessa tulomurteen). Kolmen vaihtoehdon tapauksissa lopputulos vaihtelee vastavasti puhtaasta murre-edustuksesta (seuraavassa tapaukset 1—3) tai yleiskielisestä kannasta (tapaus 4) erilaisiin murre-edustuksen ja yleiskielisen kannan yhdistelmiin (tapaukset 5—7). Teoreettisia vaihtoehtoja, jos ei oteta huomioon mahdollisia uudennoksia (esim. edellä *d*:n edustuksessa »muut» variantit), on kaikkiaan seitsemän: 1) M 1, 2) M 2, 3) M 1 + M 2, 4) Y, 5) M 1 + Y, 6) M 2 + Y, 7) M 1 + M 2 + Y. Esim. *tehdä*-verbin infinitiivissä toteutui SL:lla vaihtoehto 1 (*tehä*) mutta *lähteä*-verbin heikossa asteessa vaihtoehto 3 seuraavasti: M 1 (66 %) + M 2 (34 %). Jos yleiskielen vaikutus on jommankumman murrekomponentin tukemista, on mahdoton periaatteessa sanoa, paljonko sekaidiolektissa tuolta osin on murteellisuutta, paljonko yleiskieli-syyttä. Voidaan enintään varovasti uumoilla tietyn tyyppin vankan edustuksen jollakulla kielenoppaalla selittyvän siitä, että murrekantaa tukee yleiskielen kanta (esim. edellä perustettiin *süö*-tyypin suositummuus *süöpi*-tyyppiin nähden SM:llä yleiskielen vaikutukseen). Noissa tapauksissa onkin parempi puhua vanhasta ja uudesta kannasta kuin lähtö- ja tulomurteen kannasta.

3.2. Sekaidiolektien tutkimuksessa selvitellään kielellisten ristiriitatilanteiden

seurauksia. Keskeisintä ja ilmeisesti antoisinta on sellaisten piirteiden käsittely, joissa on jouduttu vaihteluun eri murrekantojen ja mahdollisesti yleiskielyksien kesken. Sekaidiolektien tutkijan tehtäviin kuuluu kuitenkin myös muuta. Joissakin tapauksissa kielenopas on syystä tai toisesta pysytellyt lähtömurteen kannalla (SL:lla, AK:lla ja SM:llä esim. aina *henki* : *hen̄nen*, *tuhka* : *tuhkan*), jolloin hänellä ei arvattavasti ole kielellistä variaatiota esiintynytkään, tai hän on siirtynyt uuteen kantaan (SL:lla, AK:lla ja SM:llä esim. aina *mā*, *pā*, *kallā*, *hättā*, ei *moa* ~ *mua*, *peä* ~ *piä*, *kallō*, *hättē*) suhteellisen nopeasti, tuskin kuitenkaan ilman variaatiovaihetta. Näitäkään piirteitä sekaidiolektien tutkija ei voi sivuuttaa, vaan hänen on pohdittava, miksi tietyissä tapauksissa on lopputuloksena joko lähtö- tai tulomurteen kanta.

Variaation keston kannalta piirteitä näyttää olevan erilaisia: joissakin piirteissä variaatiovaihe sivuuttuu verraten nopeasti, toisissa se jää pysyväksi. Millä tavalla, missä järjestyksessä ja miten nopeasti lähtötyypistä tulotyyppiin siirtyminen tapahtuu piirteittäin, sanoittain ja kielenoppaittain, se on sekaidiolektien tutkimuksen keskeisimpiä tehtäviä. Selityksissä on lähdettävä lingvistikista perusteista, mutta varsinkin kielenoppaittaista variaatiota selitettäessä on turvauduttava myös kielenulkoisiin tekijöihin.

3.2.1. Kielellisiä ristiriitatilanteita on monenlaisia, ja tältä kannalta sekaidiolektien tutkimuksessa ilmaantuvat kysymykset ovat vain osa laajempaa ongelmaryhmää. Tutkimus on kiinnittänyt siihen paljonkin huomiota, vaikka kokoavaa esitystä ei noista kysymyksistä olekaan. Osmo Ikola (1951: 287—289) on kirjoittanut esim. siitä, miten tietoisien kielenohjailun muutosehdotukset, jotka eivät jää ilman kannatusta, aiheuttavat kielessä ainakin tilapäisen häiriötilan: tottumukseen perustuvat ja uudet normit kiistelevät vallasta. Terho Itkonen on käsitellyt useissakin yhteyksissä tiettyjä yleiskielen horjunta-tapauksia: *mellakoihin* ~ *mellakkoihin* (1957: 259—286), *upeisiin* ~ *upeihin* (1959: 372—389), *ratasten* ~ *rattaiden*, *oppilaiden* ~ *oppilaitten*, *veljellensä* ~ *veljellään*, *jotakin* ~ *jotain* (1981: 20—21). Tietysti vielä lähemmäs sekaidiolektien ongelmia tullaan kaupunkimurteiden ja nimenomaan siirtokarjalaisten nykyisten puhekielen muotojen tutkimuksessa (Paunonen 1981: 119—138; Heikki Leskinen 1981b: 67—91).

Kielelliset ristiriitatilanteet ovat kuitenkin aina kiinnostaneet myös perinnäisen murteentutkimuksen harrastajia; tekisi mieli sanoa, että niiden ja niistä johtuvien ilmiöiden selvittelyssä dialektologian suola juuri onkin. Kielellistä vaihtelua on varsinkin murrerajoilla ja ylipäättään siellä, missä kaksi edustusta kohtaa toisensa. Erityisen kiintoisia ovat tässä mielessä alueet, joiden murre koostuu eri komponenteista. Esim. lounaisissa välimurteissa pyrkivät pinnalle sekä lounais- että hämäläismurteiset piirteet, kun taas päijäthämäläisissä ja pohjalaismurteissa paitsi Etelä-Pohjanmaalla on kiista käyty länsi- ja itämurteisten piirteiden kesken. Tuloksena voi tällöinkin olla kahden tyyppin ristive-

to, joka tapauksittain on saattanut johtaa kolmannen tyyppin syntyyn (vrt. esim. Rapola 1966: 191—193; Virtaranta 1958: 172; Terho Itkonen 1971: 160—161; Räisänen 1972: 32—33 sekä siinä mainitut lähteet).

Yhtymäkohdat tällaisten tapausten ja sekaidiolektien ongelmien välillä ovat joistakin eroista huolimatta ilmeiset: murrealueelta toiselle siirtyneen henkilön puheen tutkiminen on eräänlaista laboratoriotyötä sen selvittämiseksi, miten murteet yleensä sulautuvat toisiinsa. Nurmeksesta Tampereen seudulle muuttaneet sisarukset ovat esim. olleet varsin samanlaisen ratkaisun edessä kuin joskus 1500- ja 1600-luvulla Päijänteen hämäläisalueille muuttaneet savolaiset.

3.2.2. Lauri Posti (1954: 348—349) on virkaanastujaisitelmässään »Itämerensuomalaisen kielentutkimuksen tehtävistä» pohtinut äänne­muutosten syitä. Hän on fonologisten syiden lisäksi erityisesti korostanut kaksikielisillä tavattavaa äännesubstituutioiden merkitystä äänne­muutosten synnyssä: 1) opittavan kielen vieraat äänne­teet ja äännekombinaatiot korvataan oman kielen äänneillä ja äännekombinaatioilla, jotka parhaiten sopivat niitä vastaamaan; 2) tällainen substituutioon perustuva ääntämys saattaa levitä kielen alkupe­räisten puhujien keskuuteen ja päästä lopulta yksinomaisesti vallitsevaksi, jos substituutioon turvautuvan ääntämistavan käyttäjät ovat riittävän runsaslu­kuisia ja edustavat »edistyneempä[n]ä pidettyä kulttuuria tai poliittista tai ta­loudellista mahtia, lyhyesti sanoen: jos heillä on suurempi prestiisi». Ajatusta joidenkin kielenpuhujien prestiisistä on sittemmin sovellettu murteentutki­muksessa. On puhuttu prestiisimurteista ja prestiisipiirteistä ja tällä tavoin perusteltu nimenomaan kielenilmiöiden levikkiä. Rannikkomurteiden prestii­siin on esim. Virtaranta (1958: 215—216) tukenut käsityksensä hämäläisen *l:n* (< *δ*) syrjäytymisestä *r:n* tieltä, ja periaatteessa samalla tavoin on Terho Itko­nen (1972a: 103—104) selittänyt tuon *l:n* varhemman leviämisen syntyseudul­taan Varsinais-Suomesta Hämeeseen.

Sekaidiolektien muotoutumisessa on kyse perimmältään siitä, että henkilö joko pyrkii (esim. jouduttuaan pilkan kohteeksi kielsensä takia) mukautumaan tai tietämättään mukautuu uuteen puhetapaan. Missä määrin uuden murre­kannan omaksumista ohjailee tietoinen pyrkimys luopua vanhasta, missä määrin taas tiedoton omaksuminen, on kai yleensä mahdoton selvitettävä. (Lapsilla omaksuminen on tiedotonta, mutta heillä lopputuloksena yleensä onkin uusi murrekanta.) Kysyä sopii, voidaanko prestiisi-käsitettä soveltaa se­kaidiolektienkin tutkimuksessa, ts. onko uuden murteen vetovoima jollain ta­voin yhteydessä puhujien sosiaaliseen prestiisiin. Onko esim. pohjoiskarjalai­nen Länsi- ja Etelä-Suomen rintamaille muutettuaan valmiimpi luopumaan synnyntäpuheenparresta kuin länsi- ja eteläsuomalainen omastaan Pohjois­Karjalan takametsissä, vai ilmeneekö prestiisi jälkimmäisessä tapauksessa käänteisenä niin, että harvalukuiset muuttajat jälleen arvostavat sen laajem-

man yhteisön kieltä, jonka sosiaalinen paine heihin nyt vaikuttaa? Prestiisi on joka tapauksessa käsitettävä kulloisestakin tilanteesta käsin, vaikka osapuolina olevat kieli- tai murremuodot olisivat samatkin.

3.3. Perinnäinen »staattisten» kansanmurteiden tutkimus on systemaattisesti kerätyn aineiston systemaattista kuvaamista ja kehityslinjojen selvitystä. Sille on luonteenomaista vankka tukeutuminen aineistoon. Murteentutkimuksen pohjalta virinneellä sociolinguistiikalla on taipumus valikoida aineistonsa. Sitä kiinnostavat erityisesti »sosiaalisesti relevantit» piirteet: tarkastellaan nimenomaan niitä tapauksia, joiden edustus vaihtelee sosiaaliryhmittäin ja joiden avulla tavallaan todistellaan sosiaalisen kerrosteisuuden olemassaoloa.

On selviö, että sekaidiolektien tutkimuksenkin on pohjattava runsaaseen aineistoon, mutta mitkä piirteet ovat niiden tutkimuksen kohteena? Tärkeimpiä ovat äänne- ja muoto-opilliset piirteet — sandhiasemissa esiintyvät tapaukset mukaan luettuina — jo niiden suurehkon taajuuden vuoksi, mutta tuloksia voidaan saada myös lauseopillisten ja sanastollisten piirteiden tarkastelusta. Piirteiden valinnassa on kriteerinä oikeastaan vain se, että lähtö- ja tulomurteen kannat poikkeavat toisistaan. Otan yhden esimerkin. Nurmeksessa edustuvat jälkitavujen vokaaliyhtymät *o-a* (*ö-ä*), *e-a* (*e-ä*), *i-a* (*i-ä*), *u-a* (*ü-ä*) pitkinä vokaaleina: *verkkō*, *kaikkē*, *pappī* (monikossa kuitenkin *kiviä*, *hevosia* jne.) ja *pīppū*. Tampereen seudun hämäläismurteissa edustus on taas kahtalainen: *verkkō* ja *kaikkē*, kuten Nurmeksessa, mutta *pappia* ja *pīppua*. Itäsavolaisperihämäläisen sekaidiolektin tutkijaa kiinnostaa oikeastaan vain vokaaliyhtymien *i-a* (*i-ä*) ja *u-a* (*ü-ä*) edustus, käsiteltynä tosin osana kaikkien *a*, *ä* -loppuisten vokaaliyhtymien edustusta. Mikäli tutkimuksen tavoitteena on lähinnä murteiden yleiskielistymisen selvitys, silloin kasvaa piirreluettelo melkoisesti.

On mahdotonta ennustaa, missä tapauksissa sekaidiolektien tutkimus tuottaa parhaat tulokset. Tuntuu etukäteen siltä, että kiintoisia ovat kumminkin tapaukset, joissa on kyse kahden erilaisen monijäsenisen suhdeverkon yhteensulautumisesta. Mm. astevaihtelusuhteet ovat tällainen tapausryhmä. Niin ikään voisi kuvitella, että eri geminaatiojärjestelmien yhteentörmäys olisi hyvä tutkimuskohde. Mitä on esim. syntynyt, kun yleisgeminaation käyttäjä pyrkii omaksuma lounaismurteisen erikoisgeminaation tai kun lounaismurteisen erikoisgeminaation puhuja pyrkii mukautumaan yleisgeminaatioon? Onko tulos samanlainen kuin Jorma Rekusen (1975: 43, 63) selvittämä Turun ylämaan murteiden eteläosan kiintoisa geminaatiosysteemi, »omintakeinen yleisgeminaation ja lounaismurteiden geminaation kompromissi»: geminaatioon ottavat osaa lounaismurteiden geminaation tapaan *k*, *t*, *p* ja *s* mutta yleisgeminaation ehdoin vain lyhyen painollisen tavun jäljessä?

3.4. Sekaidiolektien tutkimus on menetelmiltään paljolti samanlaista kuin perinnäinen murteentutkimus. Erot johtuvat lähinnä aineiston erilaisuudesta: kun murteentutkijat ovat vanhastaan operoineet kylläkin kirjavalla mutta silti suhteellisen homogeenilla aineistolla, sekaidiolektien tutkija käsittelee huomattavasti sekakoosteisempaa aineistoa. Puhtaiden paikallismurteiden puhujilla on näet kunkin äänteen, taivutuspäätteen, sanan tai lauseopillisen rakenteen osalta yleensä vain yksi ratkaisumahdollisuus; sekaidiolektien puhujat joutuvat tekemään ratkaisunsa tämän tästä useamman vaihtoehdon välillä. Kun esim. RN, Nurmeksessa syntyneen sisarusparven vanhin ja ikänsä syntymäpitäjässään asunut, käyttää muotoja *metässä, lehen, soapi, tullō, vanahin*, niin Tampereen seudulle muuttaneiden sisarusten on tehtävä valinta kussakin tilanteessa useamman muodon välillä: esim. *metässä ~ mettässä ~ metsässä, lehen ~ lehren ~ lehden, soapi ~ sāpi ~ sā, tullō ~ tullē ~ tulē, vanahin ~ vanhin*. Joissakin tapauksissa on valinnan varaa vielä enemmän. Esim. Nurmeksien *kahtommān* 'katsomaan' -muoto voi reaalistua Tampereen seudulle muuttaneiden puheessa ainakin teoriassa seuraavasti: *kahtommān ~ kahtomān ~ kahtōn ~ kattommān ~ kattomān ~ kattōn ~ katsommān ~ katsomān ~ katsōn* — vieläkin useammalla tavalla, mikäli otetaan huomioon erikoisgeminaatioitse syntyvät yksinäis- ja geminaatta-*m:n* väliasteet ja 3. infinitiivin illatiivin tunnuksen kuuluvan vokaalin mahdollinen eriasteinen lyheneminen pidentyneen *m:n* jäljessä. Suorastaan ihmeteltävää on, että sekaidiolektin puhuja yleensä etenee puheessaan, toistuvista tiedottomista valintatilanteista huolimatta, sujuvasti ja takeltelemta kuin konsanaan puhtaan paikallismurteen käyttäjä.

3.4.1. Kielelliset vaihtoehtotilanteet on otettava huomioon jo aineiston tallennuksessa. Vielä tärkeämpää kuin perinnäisessä murteennauhoituksessa on sekaidiolekteja tallennettaessa salata puhujalta työn varsinainen tarkoitus; sen voi paljastaa haastattelulle nauhoituksen päätyttyä. Jos puhuja tietää, mistä on kysymys, hän saattaa ruveta suosimaan muutoin ehkä hyvinkin moni-ilmeisen rekisterinsä asemesta lähtömurretta tulomurteen kustannuksella tai päinvastoin tai hän muuttaa puheensa yleiskielen suuntaan. Ylipäätään aineiston tallennus nauhoittamalla henkilöiltä, joiden kieleen kuuluu mainitunlainen vaihtelu, on jossain määrin arveluttavaa ja saattaa vaikuttaa lopputulokseen — varsinkin yleiskielistävästi niillä, joiden hallinnassa tuo koodi on (tähän virhelähteeseen olen viitannut 1982: 334). Toisaalta tottunut kenttätutkija yleensä huomaa, puhuuko kielenopas nauhoitustilanteessa luonnollisesti, ja hän voi jopa yrittää kontrolloida asiaa tekemällä muistiinpanoja muisakin kuin nauhoitustilanteissa. Työn tarkoitus ei kuitenkaan paljastune, jos haastatteliija tekee kysymyksiä murre-eroista, uuden murteen omaksumisesta tai vaikkapa uuden murreyhteisön suhtautumisesta vierasta murretta puhuneeseen tulokkaaseen. Tämäntapaisiin kysymyksiin saatavat vastaukset voivat olla tutkimuksen kannalta kiintoisia. Sen sijaan sekaidiolektien tutkimuksen

osittaiseenkaan toteuttamiseen sosiologiasta tutuin »asennetestein» on kai suh-
tauduttava melkoisin varauksin.

Kysymykset on muotoiltava nauhoitustilanteissa vielä paljon huolellisem-
min kuin puhtaita paikallismurteita tallennettaessa; silloinhan tärkeintä on
oikeastaan vain se, että kartetaan kovin huoliteltua ja muodollista yleiskieltä.
Haastattelija ei saa kysymyksillään provosoida kielenopasta sen enempää
murteellisten kuin yleiskielisten muotojen käyttöön, vaan kysymyksissä tulisi
välttää piirrelutteluun kuuluvia muotoja. Mikäli sellaista tulee käyttäneeksi
kysymyksessä nimenomaan kysymyssanana (*lähettīηkö, s̄āpiko* tjs.), ei vastauk-
sella tuolta osin ole todistusarvoa — ei siinäkään tapauksessa, että kielenopas
käyttäisi vastauksessaan toista muotoa (*lährettīn, lähdettīn, s̄ā* tjs.).

3.4.2. Puhtaiden paikallismurteiden tutkimuksesta sekaidiolektien tutki-
mus poikkeaa myös tilastollisten menetelmien käytön osalta. Metodi ei tosin
ole lainkaan vieras perinnäiselle murteentutkimuksellekaan, mutta selvää kui-
tenkin on, että mitä enemmän tutkimus on variaation kuvaamista ja selittä-
mistä, sitä tärkeämpää on tuon variaation tarkka numerollinen osoittaminen.
Tilastoinnista ei kuitenkaan saa tulla itsetarkoitusta; numerotiedoilla on tie-
teellistä merkitystä oikeastaan vasta sitten, kun niitä voidaan käyttää järke-
vän selittämisen pohjana. Tilastoja ei liioin saa tulkita liian yksioikoisesti.
Terho Itkonen (1972b: 133) on kiinnittänyt huomiota tilastojen eksytyksiin,
mm. siihen, miten yhden ainoan suurtaajuisen tapausryhmän poikkeukselli-
nen edustus voi vääristää lopputulosta. Karkeista tilastoista voidaan nähdä
ehkä kehityksen suuntaviivoja, mutta aineiston hienojakoisuus tulee esiin vas-
ta kun tilastointia hienonnetaan — kun esim. edellä siirryttiin käsiteltävien
piirteiden yleisedustusta osoittavista taulukoista 2 ja 10 sanoittaista edustusta
osoittaviin taulukoihin 5, 6 ja 11 ja niistä edelleen taulukkoon 7, joka osoitti
edustuksen riippuvuuden jopa sanan eri merkityksistä. Tilastojen tehtävänä
on osoittaa kehityksen suuntaviivat, mutta ne saattavat paljastua vasta aineis-
ton hienojakoisen tarkastelun kautta. Tilastot puhuvat oikeaa kieltä sitten,
kun on erotettu relevantit ja epärelevantit seikat toisistaan.

3.4.3. On tavallaan tultu kysymykseen, paljonko aineistoa on oltava jon-
kin idiolektin variaation tutkimiseen. Esim. joidenkin sandhiseikkojen selvit-
täminen ei vaadi puhetta tuntiakaan, ja muulloinkin esim. tunnin nauhoitus
paljastaa jo varsin paljon. Jos kuitenkin olisin vaikkapa vartaloltaan yksita-
vuisten verbien prees. yks. 3. persoonan esityksessä tyytynyt kullakin kielen-
oppaalla vain ensimmäisen tunnin kuunteluun, ei esimerkkitapauksia olisi ol-
lut kuin SL:lla ja hänelläkin vain kuusi. Toisaalta runsaskaan ainesmäärä jol-
lakulla kielenoppaalla ei aina takaa sitä, että siinä olisi tiettyjä tapauksia
enemmän kuin toisella kielenoppaalla niukemmassa aineistossa. Esim. kau-
empana sanassa esiintyviä *d*-tapauksia (*vanhuuden, pyörähdin*) oli SL:lla yh-
teensä vain 10 ja SM:llä peräti 33; vartaloltaan yksitavuisten verbien prees.

yks. 3. persoonan muotoja oli taas SM:llä vain 16, SL:lla 55. Oireellista on, että näitä muotoja oli SL:lla Nurmeksen-kokeessa peräti 20, vaikka hänen osuutensa kahden tunnin nauhoituksessa on enintään tunti: keskustelutilanteessa henkilö käyttää preesensia suhteellisesti enemmän kuin tavanomaisessa nauhoitustilanteessa, jossa imperfektin suosio on ylivoimaisesti suurin. Itselläni on aineistoa kultakin kielenoppaalta viisi tuntia, ja sen perusteella voidaan tehdä havaintoja jopa sanoittaisesta variaatiosta.

3.4.4. Sekaidiolektien tutkijan tehtäviä on senkin selvittäminen, missä järjestyksessä ja miten nopeasti lähtömurteen kanta piirteittäin väistyy tulomurteen tieltä. Jotain tietoa noista asioista on jo siinä aineistossa, jota edellä on esitelty. Tiedetään esim. se, että SL:lla on ensi ja toisen tavun rajaisissa *d*-tapauksissa savolaisuutta 29% ja AK:lla 13%; kun jälkimmäinen on muuttanut hämäläisalueille 1946 (39-vuotiaana) ja SL kymmentä vuotta aiemmin (22-vuotiaana), voidaan todeta, että AK:lla siirtyminen uuteen kantaan on tapahtunut nopeammin ja vienyt pitemmälle kuin SL:lla. Kuitenkin tekisi mieli tietää muutakin ja edellistä tarkemmin. Miten nopeasti esim. *moa*, *peä*, *kallō*, *hättē* -muodot ovat kullakin kielenoppaalla vaihtuneet *mā*, *pā*, *kallā*, *hättä* -muotoihin? Tuon kysymyksen selvittäminen olisi mahdollista, jos SL:lta ja SM:lta olisi ääninäytteitä 1930-luvun jälkipuolelta ja AK:lta kymmentä vuotta myöhempää. Sen tutkimiseksi, missä järjestyksessä ja miten nopeasti muutos pääpiirteittäin eri kielenoppailla toteutuu, onkin vain yksi keino. On löydettävä henkilöitä, jotka ovat juuri muuttaneet toiselle murrealueelle, esim. Pohjois-Karjalasta Hämeeseen. On nauhoitettava heidän puhettaan, ennen kuin mukautuminen vieraaseen murteeseen on päässyt alkuunkaan, ja jatkettava nauhoituksia aluksi vaikkapa varsin lyhyin väliajoin. Vain tällä tavoin voidaan selvittää mukautuminen niidenkin piirteiden osalta, jotka väistyvät ensiksi uuden kannan tieltä. Tehtävä on kiintoisa eikä käytännössä ilmeisesti niin vaikea toteuttaa, kuin voisi luulla.

3.5. Nurmeksesta Tampereen seudulle muuttaneiden sisarusten kielen tarkastelussa oli kysymys siitä, miten itäsavolaismurre sulautuu perihämäläismurteeseen. Tämä herättää uuden kysymyksen: miten perihämäläismurre sulautuu itäsavolaismurteeseen? Onko savolaisuus samassa määrin tarttunut syntyperäisen hämäläisen kieleen kuin hämäläisyys syntyperäisen savolaisen? Tiedämme esim. jo, että savolainen oli Hämeeseen muutettuaan vaihtanut *moa* ~ *mua*, *peä* ~ *piä*-ääntämyksensä *mā*, *pā* -ääntämykseen. Kysyä sopii, onko hämäläinen tältä osin yhtä mukautuva ja omaksuu savolaiset diftongit. Tiedämme niin ikään, missä määrin ja missä järjestyksessä yleiskielen *d*:n savolaisedustus oli luovuttanut asemiaan hämäläiselle *r*:lle. Tekee mieli tutkia hämäläismurteiden savolaistumista tuonkin piirteen osalta. Parhaassa tapauksessa tutkimus voi paljastaa tällä tavoin kahdensuuntaisen tarkastelun avulla

säännönmukaisuuksia, joilla on kielen kehityksen kannalta yleistäkin kiintoisuutta.

Sekaidiolektien tutkimuksen työmaa on laaja senkin vuoksi, että lähtö- ja tulomurteina voivat periaatteessa olla mitkä tahansa sellaiset murteet, joissa kielelliset erot ovat edes jossain määrin tuntuvat. Jos työmaata paalutetaan päämurrealueiden mukaan lounaismurteista kaakkoismurteisiin lounaiset välimurteet mukaan luettuna, saadaan erilaisia mahdollisia kombinaatioita 56. Kyse ei ole mistään toteutettavasta ohjelmanjulistuksesta senkään vuoksi, että jotkut kombinaatiot päämurrealueiden sisällä saattavat olla jopa kiintoisampia kuin päämurrealueiden väliset kombinaatiot. Tuntuu kuitenkin siltä, että selvimpiä tuloksia saataisiin tarkastelemalla sellaisten paikallismurteiden yhteensulautumista, jotka eroavat jyrkästi toisistaan. Tuollaisia murteita ovat perihämäläis- ja itäsavolaismurteet, mutta ainakin yhtä kiintoisia kombinaatioita syntyy, kun otetaan mukaan vaikkapa lounaismurteet, eteläpohjalaismurteet ja kaakkoismurteet.

4.

4.1. Vaikka Heikki Leskisen tutkimukset kannakselaisen siirtoväen nykyisten puhekielen muotojen selvittämiseksi merkitsevätkin uudisraivaajan työtä, ei sekaidiolektien puuttumiseen dialektologiamme ohjelmistosta ole selvästi kiinnitetty huomiota. Kirjoituksestani lienee suunnilleen selvinnyt, mihin kohtaan dialektologiamme kentässä sekaidiolektien tutkimus sijoittuu: se on monessa suhteessa lähellä perinnäistä murteentutkimusta, mutta joltain osin se koskettaa myös sosiolingvistiikkaa.

Helposta tutkimusalasta ei ole kysymys. Ensiksikin aineiston tallennus, litteointi ja käsittely kysyvät aikaa ja vaivaa kuten samainen työ esim. perinnäisessä murteentutkimuksessa. Toisekseen syiden ja säännönmukaisuuksien löytäminen aineiston hienojakoisuutta selvitellessä ei myöskään ole aina helppoa — varsinkin kun aineiston hienojakoisuus saattaa olla kytköksissä kielenulkoiseen hienojakoisuuteen. Tutkijan on pystyttävä erottamaan relevantit seikat epärelevanteista. Siitä huolimatta hän joutuu tämän tästä tunnustamaan voimattomuutensa pyrkiessään löytämään järjestystä kielen moni-ilmeisyyteen. Hienosyisen aineiston erittelyssä on kuitenkin tämän tutkimusalan viehätys. Jos onnistun kirjoituksellani innostamaan muitakin tekijöitä tälle dialektologian avaralle työmaalle, voi jonkin ajan päästä olla esitettävänä edes jossain määrin yleispäteviä tuloksia murteiden yhteensulautumisongelmista.

4.2. Edellä on puhuttu useassa kohtaa aineiston hienojakoisuudesta ja se on tilastoinakin osoitettu. Lopuksi näyte kultakin kielenoppaalta — osoitukseksi siitä, miten hienojakoisen ja sekakoosteisen aineiston parissa sekaidiolektien

tutkija joutuu työskentelemään, mutta samalla esimerkiksi siitä, miten sujuvasti ja takeltelematta tuollaisen sekaidiolektin käyttäjä toistuvista valintatilanteista huolimatta kerronnassaan etenee. Vertauskohtana voidaan pitää RN:n puhetta, joka kai verraten hyvin edustaa Nurmeksen vanhaa murretta ja joka monin tavoin, mm. sanastollaan, osoittaa, että Nurmeksesta lähteneiden sisarusten kieli on ehtinyt loitota kauas heidän alkuperäisestä puheenparresta.

RN:

mitenkä se oli viime talavenaham minä läksih hihtämmäj ja, se sanni niminen tüttö oli teällä tüttönnēj ja sillähä' 'oj jo iteppitusesat tüttö väikka, kolomentoista vanaha. herra ihmek kum minä tuonnel läksin ensinnä että sittem männäm pieliselle. silloin minä, lepsahim püllülteni tuossa kuv vain tuo' 'ison kivel luoksem mänin ja sitä em peässökkäs sīnā kimpurōjn sittā selällāni nō sanni nosti tüttönnēm minut käsistä ulōs, no kun sitteessä jalat on nim mitenkä sitä, tämmönen kompura. sitte toas kun, mänttīn tätä tasasta nō, hihtel lōnāsīhām minä. ja sitä, tuosta vorna sten, pihasta kul lähō pielisel le laskemmān, toas minä lennin selälleni ja eij kun nostammān toset minnū. no sittā kum peästīm pieliselles sittāhām minä lōnāsīn siellä kun tasasta [oli] – – [rupesi] nīh hirvēstiv vāsüttämmāj ja, sit minä tulin tuohon, vorna sten, paikale, sinne, emännäl luo 'i-, leppēmāj ja istummān ni, sē rupeuvā nāgramāj ja, kum minä kehuin että mitenkä minä hihin, nopiastit tuolla, tuolla pielisellä se sano, »hihtāhān sitä tasasella akka ku' 'akka vai [naurua], lähehhān, lähehhām mäkiä laskemmān nīn tuokalik kääpi että, sinnäek kimpuroit kun sittipörri tuolla» [naurua].

SL:

nim minä sallā katon aina mitenkä se, mummu leikkā sen, miehem pairan. mitenkä se alkā sitä neylōs sitte, konnēlla ommella. ja vähä sittā äina joskus, kūsāsīnkim mutta en sanonu että minä en ossāt tehā en omistanus sitä että minä 'en ossāt tehā. ja tuota, no (minu) mummo oli, kauhhēn, mukava ihmīnej ja, se, tuota, neuvo sitte että mitenkä ja ja mistā lähettā ensin neylōj ja. minä kuḡ kotiot tulin nim minä rupesin, mullov vieläkis semmonev vanha' 'aikanēn konej joka poljettāḡ. kum minä en tükkām mullon küllā tuolla sähkökonekkim mutta em minä tükkās sitä se om pojaḡ konek küllā mutta, em minä ossās sillä neullō. minä neulon sillä omalla(ni). ja, tulihan se miehem päeta. ja sitä lähētīn tein tüöpājat kaikki ja sittel lapsillekkīt teiḡ kaikki pairat nīḡ kauvaḡ kuḡ kelpasi, minun tekemāt kauluspājat ja kaikki mutta sittek kun ne tuli jo isoksi mieheksi ni ei kelvannu' 'ennā ni, nīn nim minä sano että nūt sātte sittā ostāp pajjat – – mutta küllā minä tein tüöpājat ja, ja kun nītā oli ne, alushousutkin nehā oli pitkā-, -lahkeisia miehīlläki. vallaḡkit tūā-. ja tuota, niḡ küllā minä nekit teij ja sīnā minä opin sitte, sen tekkēn.

AK:

no se, etureki tehtin sillä tavalla että, että että, sīnā oli painettu jalakset. mutta sīnā e-, eḷ ollunna kun, olihan sīnā, etukaplāt. semmoset ja sitte oli se, takakaplāt jossa oli paṅkko semmone, semmonem pū poikittai, johonka sai tukit läyttä. ja, sitten, sīnā oli kun se oli painettu ni sīnā, piti ollan ne semmoset, minä nūt muistam miksikā nītā sanottin sītā, joka että se eḷ oḷkenes se takasis se että se, sīhej jalaksēḡ kīnnitettü sītā kärjestä kun, koska se oli tämmönen ni se oli tästä näin tähän kīnnitettü. ja ja. sitten, takareki oli semmone että se oli mettästä kattottu semmonev vārā pū semmone, jostaka sāj sen, kun se oli, nokaksi se, silläpä ei lu-, lummēn tupsahak kun se, kulkkē sen toiser rēn, ni sīnā oli vähän keu-, kansas semmosta vārā ülöspäin sīnā noka-, sittes sīnā oli (kans) sīnā ei ollunna kun, si-, olihan sīnäkis semmonem mistä, se pāntin sītā nokasta sīhen toissēn kīni – – ja sitten sīnā oli, tollēn, noi kettiḡnit välissä, ristissä. sīhen, toisēr rekkē. että se kulki suorāḡ kun, se oli ristissä nin se kulki suorān sītā sammā latua mitä se, etureki kulki.

SM:

kūrupīlō menṡtin ja, pallō, pelattin ja. hippasilla oltij ja, ja, ja nukeilla leikittin ton s ä i j ä n siskonḡ kans voi että me leikittin nukeilla. ja kum me leikitti hianō naista aina me, kaikem māilma hepenep pānitim pāllemme ja, ja me nūtkin naurettāj joskus niḡ kauhēstik kun tota, että me leikittin semmosta (jotta), tā, siskoni (– –) s ä i j ä n sisko ni se oli aina k o ḡ k s o l a a i n o joka oli ison talon tüttö ja minä olim pienemmän talon tüttö s a p o l a l l i s a ja meillet tuppas tullē aina kinnā sittek kum minäki olisin joskus halunnu olla ison talon tüttö, mutta ku ei hä antanuk koskān se oli aina k o ḡ k s o l a n a i n o ja minum piti olla aina s a p o l a l l i s a joka oli [naurua], ne oli aivam mielikuvitustuatetta. joka oli piänemmän talon tüttö jā. voi hüvänen aika kun si- küllä sītā leikittij jā ku, isä teki semmosia sūria, pärekkoppia ne oli täünnä semmosia ittettehtijā, nukkeja tommosia riepunukkeja. ja nillet tehtiv vātetta ja, ja, paistettin savileipiä siellä, tehtin, isä, isä meiller rakenteli semmosia ünä sinne aina sinnem mäkkēḡ kesällä – – ja lehmā leikittij ja märehdittin nī että oikkē hampāt kulu.

LÄHTEET

- IKOLA, OSMO 1951: Kielenohjailu ja kieliyhteisö. — Virittäjä 55 s. 284—292.
 ITKONEN, ERKKI 1961: Suomalais-ugrilaisen kielen- ja historiantutkimuksen alalta. Tietolipas 20. Helsinki.
 ITKONEN, TERHO 1957: *Mellakoihin vai mellakkoihin?* Yleiskielemme eräiden taivutushorjuvuksien taustaa. — Virittäjä 61 s. 259—286.
 ——— 1959: *-siin vai -hin monikon illatiivissa?* — Verba docent: juhlaKirja Lauri Hakulisen 60-vuotispäiväksi 6. 10. 1959. SKST 263 s. 372—389. Helsinki.
 ——— 1966: Nykysuomen tutkimusta ja huoltoa. Tietolipas 48. Turku.
 ——— 1971: Aunuksen äänneopin erikoispiirteet ja aunukselaismurteiden synty. — Virittäjä 75 s. 153—185.

- 1972a: Historiantakaiset Häme ja Suomi kielentutkijan näkökulmasta. — Historiallinen Aikakauskirja 1972 s. 85—112. Helsinki.
- 1972b: Kuoreveden ja Keuruun murretta. — Suomi 117:1. Helsinki.
- 1979: Retkiä nykysuomeen. Tietolipas 83. Kerava.
- 1981: Näillä näkymin. Toinen, täydennetty painos. SKST 316. Helsinki.
- JAHNUKAINEN, RAILI 1954: Havaintoja siirtoväen murteen muuttumisesta Kokemäellä. — Virittäjä 58 s. 366—376.
- Kansallisten tieteiden kehittämissuunnitelma 1966—80. Suomi 112:1. Helsinki 1965.
- LEHTIMÄKI, PEKKA 1982: Dialektologiamme nykynäkymiä (arvostelu kirjasta *Heutige Wege der finnischen Dialektologie*, *Studia Fennica* 24). — Virittäjä 86 s. 327—337.
- LESKINEN, HEIKKI 1968: Historioivan kielentutkimuksen asemasta. — Virittäjä 72 s. 1—9.
- 1981a: Gegenwärtiger Stand und Aufgaben der finnischen Dialektologie. — *Heutige Wege der finnischen Dialektologie*, *Studia Fennica* 24 s. 7—10. Forssa.
- 1981b: Wie verschwindet ein Dialekt? Beobachtungen zur heutigen Umgangssprache der karelischen Umsiedler. — *Heutige Wege der finnischen Dialektologie*, *Studia Fennica* 24 s. 67—91. Forssa.
- PAUNONEN, HEIKKI 1981: Anmerkungen zur Erforschung der Stadtdialekte in Finnland. — *Heutige Wege der finnischen Dialektologie*, *Studia Fennica* 24 s. 119—138. Forssa.
- 1982: Muuttuvat puhe-suomen muodot. — *Kouluikäisten kieli*. Tietolipas 88 s. 130—152. Pieksämäki.
- POSTI, LAURI 1954: Itämerensuomalaisen kielentutkimuksen tehtävistä. — Virittäjä 58 s. 345—355.
- RAPOLA, MARTTI 1966: Suomen kielen äännehistorian luennot. SKST 283. Helsinki.
- REKUNEN, JORMA 1975: Turun ylämaan murteen äänneoppia. Pro gradu -työ. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- RÄISÄNEN, ALPO 1972: Kainuun murteiden äännehistoria I. SKST 307. Helsinki.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia.
- VIRTARANTA, PERTTI 1956: Suomen murteiden tallentamisesta uusin teknillisin apukeinoin. — Virittäjä 60 s. 146—153.
- 1958: Pääpainollisen tavun jälkeisen soinnillisen dentaalispirantin edustus suomen murteissa. SKST 252. Vammala.

Zur Erforschung der Mischdialekte

PEKKA LEHTIMÄKI (Tampere)

(Fortsetzung zum vorigen Heft)

3. Die idiolektalen Unterschiede sind oft mit aussersprachlichen Faktoren verbunden. Interessant ist der Umstand, dass von den sprachlich konservativsten Geschwistern (die zwei ältesten) die eine konservativer war hinsichtlich des einen Merkmals, die andere hinsichtlich des anderen.

4. Das Experiment, das zeigen sollte, ob die Geschwister im Gespräch mit echten Savo-Bewohnern in der alten Heimat-umgebung anders sprechen, zeigte, dass sich der Anteil des Savodialekts in der neuen Sprechsituation um ca. 5 Prozent-einheiten erhöhe.

Bei der Erforschung von Mischdialek-

ten klärt man Folgen sprachlicher Konfliktsituationen. Da es auch andere sprachliche Konfliktsituationen gibt, sind die Probleme der Mischidiolekte nur ein Teil eines grösseren Problemkomplexes und berühren z. B. Fragen der traditionellen Dialektologie: die Erforschung der Mischidiolekte ist eine Art Laborarbeit, in der geklärt wird, wie Dialekte im allgemeinen miteinander verschmelzen. Die Geschwister z. B., die aus Ostfinnland nach Westfinnland wechselten, hatten ein ähnliches Problem zu bewältigen wie die Savoer, die im 16. und 17. Jahrhundert in das Gebiet des Päijänne-Sees in Mittelfinnland zogen und dort mit der alten, aus Häme stammenden Bevölkerung dieser Region verschmolzen. Zu den Forschungsaufgaben im Bereich der Mischidiolekte gehört auch die Klärung der Frage, ob das soziale Prestige der Sprecher die Gestaltung der Mischidiolekte reguliert. Ist z. B. ein Ostfinne in den alten, dichtbesiedelten süd- und westfinnischen Gebieten eher bereit, auf seine ursprüngliche Redeweise zu verzichten, als ein Westfinne in den dünn-

besiedelten Gegenden von Nord- und Ostfinnland?

Methodisch ähnelt die Erforschung der Mischidiolekte stark der traditionellen Dialektologie. Die Unterschiede, die sowohl beim Aufzeichnen als auch bei der Behandlung des Materials berücksichtigt werden müssen und über die der Verf. berichtet, beruhen zunächst auf der Verschiedenartigkeit der Materialien: während sich der Dialektologe von altersher mit relativ homogenem Stoff beschäftigt, hat der Forscher von Mischidiolekten einen deutlich heterogeneren Stoff vor sich.

Am Ende des Artikels legt der Verf. dar, wie ausgedehnt das gesamte Forschungsgebiet ist, zeigt auch mit Hilfe von Sprachproben, wie heterogen und feingliedert der Forschungsgegenstand ist, und versucht zu zeigen, welche Position die Erforschung von Mischidiolekten innerhalb der Dialektologie einnimmt: sie steht der traditionellen Erforschung der alten Volksmundarten nahe, berührt aber in manchem auch die Soziolinguistik.